

ΠΟΙΚΙΛΗΣΤΡΑ

Ἀξιότιμοι φίλοι,

Ἡ ἀπὸ τόσων ἐτῶν ἐκδομένη «Ποικίλη Στοά» εἶναι ἀναμφιβόλως πλουσιωτάτη καὶ ὠφέλιμος συλλογή, διότι ἐν ἀφθονίᾳ περιλαμβάνει σπουδαιότατα καὶ χαριέστατα πνευματικὰ προϊόντα, ἐντροπῆ δὲ τῷ ὄντι ἐν αὐτῷ ὁ ἀγαγώσης. Ἡ ἐργασία αὐτῆ τιμῆ ἡμᾶς καὶ τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν.

Μετὰ μεγάλης εὐχαριστήσεως σπεύδω διὰ τοῦτο νὰ ὑπακούσω εἰς τὴν εὐγενῆ ἡμῶν πρόσκλησιν καὶ ἀποστέλλω ἡμῖν ἀνεκδοτὸν τινα μελέτην, ἥτις, ἀπόσπασμα ἐξ ὕλικου ἀναγομένου εἰς τὸν ἐν Ἰταλίᾳ μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμόν, ὡς ἐκ τοῦ εἶδους αὐτῆς καὶ τοῦ χαρακτῆρος εἶναι ξηρὰ καὶ ἀτεροπῆς διὰ τὸ ὠρατὸν σὰς ἔργον, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἤδυνήθην νὰ ἐτοιμάσω ἄλλο τι καταλληλότερον. Ὅθεν ζητῶ συγγνώμην καὶ παρακαλῶ ἡμᾶς νὰ δεχθῆτε θεομὰς εὐχαριστίας.

Ἀθήναι τῆ 24 Ἰουλίου 1912

Ὅλος ὑμέτερος

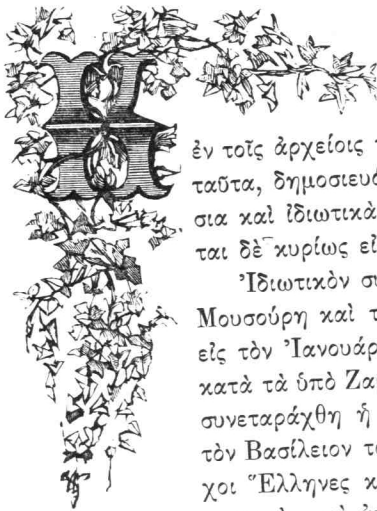
A. ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΣ

Καθηγητῆς τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου

ΕΓΓΡΑΦΑ ἙΛΛΗΝΙΚΑ ΕΝ ΙΤΑΛΙΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

(Ἱστορικαὶ Σημειώσεις)

ΑΤΑ τὸ ἔτος 1865 ὁ ἀξιότιμος Σ. Ζαμπέλιος ἐδημοσίευσεν κριτικὴν μελέτην ἐπὶ τῶν ἀνεκδότων Ἑλληνικῶν περγαμηνῶν, τῶν

ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Νεαπόλεως εὑρισκομένων*. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα, δημοσιευόμενα κατὰ χρονολογικὴν τάξιν, εἶναι δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ ἐν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ γεγραμμένα, ἀνάγονται δὲ κυρίως εἰς τὴν 11^{ην}, 12^{ην} καὶ 13^{ην} ἑκατονταετηρίδα.

Ἰδιωτικὸν συμβόλαιον συμβιβαστικὸν μεταξὺ οἰκογενείας Μουσοῦρη καὶ τῆς μονῆς τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου ἀνάγεται εἰς τὸν Ἰανουάριον τοῦ 983 καὶ εἶναι σπουδαιότατον, διότι κατὰ τὰ ὑπὸ Ζαμπελίου ἐκτιθέμενα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνεταράχθη ἡ Ἰταλία ἐκ τῆς ἔριδος τοῦ Ὄθωνος Β' πρὸς τὸν Βασίλειον τὸν Βουλγαροκτόνον. Ἐν Καλαβρίᾳ οἱ σύμμαχοι Ἕλληνας καὶ Ἀραβες κατετρόπωσαν τοὺς Γερμανικοὺς στρατοὺς καὶ ἀπήλλαξαν τὰ ἐν τῇ κἀτῳ Ἰταλίᾳ βυζαντινὰ θέματα. Ὁ Σουηθὸς ἡγεμὼν ἐπὶ κεφαλῆς 16,000 ἐκλεκτῶν στρατιωτῶν, πλὴν τῶν Λογγοβάδων, εἶχεν ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν ἐν Καλαβρίᾳ Ἑλλήνων καὶ Σαρακηνῶν.

* Ἱταλοελληνικά, ἥτοι κριτικὴ πραγματεία περὶ τῶν ἐν τοῖς ἀρχείοις Νεαπόλεως ἀνεκδότων Ἑλληνικῶν περγαμηνῶν ὑπὸ Σ. Ζαμπελίου (ἐν Ἀθήναις 1865).

Διέβη τὸ πρῶτον ἐκ τῆς πόλεως Ταράντου, ἣν ἐξεπόρθησε, καὶ
ἐνθα διεχίμασεν ἐπὶ δύο μῆνας.

Ἐκεῖθεν ἀπῆλθε κατὰ τὸν ἐπόμενον Μάιον πανστρατιᾶ. Κατεδίωξε

τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἐνίκησεν εἰς Κοτρώνην καὶ Ῥοξάνον. Εἶτα κατέλαβε
τὸ Κατάσαρον (Catanzaro), πόλιν, ὡς ἄδεται, κτισθεῖσαν ὑπὸ Νικηφό-
ρου Φωκᾶ.

Ἐμφυχθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπιτυχιῶν ἀπετόλμησε νὰ κατευθυνθῆ πρὸς

Σκύλλακα και να επιχειρήση την πολιορκίαν της πόλεως ταύτης, όπου ωχυρωμένοι εκαιροφυλάκτουσι οι σύμμαχοι.

Συνήφθη μάχη, καθ' ην υπερίσχυσαν κατ' αρχάς οι Γερμανοί, έπελθόντος όμως σώματος 'Αραβικού, ή τύχη των όπλων έστράφη κατ' αυτών.

'Εκ των στρατιωτών του 'Οθωνος οι μόνον κατεσφάγησαν, οι δ' επνίγησαν εις το ρέιθρον ποταμού, οι δ' έσφύθησαν φεύγοντες.

'Ο αυτοκράτωρ της Δύσεως επιβάς άκατίου και κωπηλατών αυτός ιδιοχείρως, ήμισθανής και κακήν κακώς έσφύθη εις 'Ρόξανον.

Εις την μάχην ταύτην, ήτις έτερμάτισε την έν Καλαβρία έπέμβασι των Γερμανών και επήνεγκε καιρίον τραύμα εις την λογγοβαρδικήν δυναστείαν, έπεσαν οι διασημότεροι των συμμάχων του 'Οθωνος*.

*Εκτοτε νέα τάξις πραγμάτων καθίσταται έν 'Ιταλία.

'Ο Πορφυρογέννητος Βασίλειος, σύμμαχος των 'Αράβων, γειτόνων λίαν επιφύδων, επανακτά τ' άπολεσθέντα θέματα και δια συνετής πολιτείας φιλοτιμείται να επικραταιώσει δια παντός, ει δυνατόν, την έν Καλαβρία υπεροχήν εκείνην, ήν έ πατριός κηδεμών και ανάδοχος του Φωκας ένεκαίνισε πρό 20 περίπου έτών**.

Τό έγγραφον, περί ου εΐρηται, συνετάχθη έν Ταράντω, όλίγους μήνας μετά την υποχώρησιν του 'Οθωνος και την καταστροφήν των Γερμανών.

'Εφ' όσον υπερίσχυεν ή βυζαντινή κυριαρχία έν 'Ιταλία, ή διοίκησις του θέματος ήν ή έξής:

Εις την έδραν του θέματος εκάθητο ό Κατεπάνος άσκήων την υπεράτην πολιτικήν και στρατιωτικήν έξουσίαν, όστις ών πρωτοσπαθάριος ή και Δρουγγάριος (ναύαρχος) υπέκειτο και υπήκουε μόνον εις μίαν αρχήν, την του Βυζαντίου.

Δευτερευούσας θέσεις ειχον εις τας έδρας του θέματος οι Σπαθαροκανδιδάτοι ή τοποτηρηταί, είδος ύπονομαρχών, δημιουργήματα του Κατεπάνου, υπαγόμενοι εις τον έλεγχον αυτου άπεριορίστως.

'Εκάστη κωμόπολις έλαβεν άρχοντα ένα αξιωματικόν, όστις αναλόγως προς τους χρόνους και τους διαφόρους της χώρας κυριάρχους επωνομάσθη του μόνου γέρων (Senior) (Signore), του δε στρατιώτης (Stratigoto), βραδύτερον δε και Ιταλοελληνιστί Καποδεχώριος, δηλονότι κωμάρχης, προσετός χωρικών.

'Ως προς την διοίκησιν της εκκλησίας οι νεώτεροι Ιερογράφοι Σικελίας και Νεαπόλεως απέπειράθησαν ν' αποδείξωσιν ότι άεννάως διετέλεσαν υπαγομένη εις τον Ιεράρχην της 'Ρώμης. 'Εκ των λόγων όμως

* Ζαμπέλιος αυτόθι.

** Ζαμπέλιος αυτόθι.

* ΕΙΣΗ ΚΑΛΙΤΕΡΝΙΑ *

* ΜΑΡΖΟΕΧΙ *

* ΠΑΛΗ ΣΕΙΡΗΝΩΝ *

τοῦ Πάπα Pasquale II ὅτι αἱ ἐκκλησίαι ἠλευθερώθησαν ἐκ τῆς τυραννίας τῶν Ἑλλήνων* δηλοῦται κατάστασις ἐναντία.

Κληρικοί πολλοὶ εἶχον ἤδη κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα καὶ πρότερον μεταναστεύσει εἰς διαφόρους πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας. Ἀλλὰ συχνάκις εἰς συμπλήρωσιν τῆς ἱεραρχίας σημειοῦνται καὶ ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα, (ὡς οἱ Νορμάννοι ἀντικατέστησαν διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ ἐπισκόπου, ὅτε ἡ Λατινικὴ ὑπεροχὴ ἐπῆλθεν) ἤτοι πρωτοπαπᾶ καὶ τοῦ Δευτέρου**.

Ἀλλὰ πρὸ πάντων μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ Ζαμπελίου δημοσιευμένων ἐγγράφων σπουδαιόταται εἰσιν αἱ Ἑλληνικαὶ δικαστικαὶ ἀποφάσεις.

Ἔῃχε δηλαδὴ εἰσχωρήσει εἰς τὰ δικαστήρια Καλαβρίας κατὰ τὸν Ζαμπέλιον ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, γεγονόςς ὃ διέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν νομομαθῶν καὶ ἀρχαιολόγων.

Ἡ πρώτη ἀπόφασις ἐγράφη ἐν ἔτει 1060 εἰς πόλιν ἀμαρτύρητον, ἐπὶ Κωνσταντίνου Δούκα, εἰς ὕψος ὅμως Καλαβρίας.

Ἡ δευτέρα ἐξεδόθη ἐν ἔτει 1175 ἐπὶ Γουλιέλμου τοῦ ἀγαθοῦ, βασιλέως τῶν δύο Σικελιῶν.

Ἡ τρίτη εἰς Σκύλλαιον ἐπὶ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου ἐν ἔτει 1244.

Αἱ τρεῖς αὗται ἀποφάσεις, ὧν ἡ μὲν πρώτη καθαρὰ Βυζαντινὴ, αἱ δὲ δύο ἄλλαι Νορμανοβυζαντιναί, ὁμοιάζουσι πρὸς τετάρτην τινὰ ἀπόφασιν ἰδιαιτέρας καλουμένην Σιγγίλιον, ἣτις ἐγράφη εἰς Μίλητον Καλαβρίας βασιλεύοντος Ῥογερίου Β' τὸ 1131, ἐδημοσιεύθη δὲ ὑπὸ τοῦ Montfaucon.

Αἱ τρεῖς δημοσιεύονται ὑπὸ τοῦ Ζαμπελίου τὸ πρῶτον.

Καὶ ἐρωτᾶται πῶς εἰσῆχθη ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς τὰ δικαστήρια Καλαβρίας;

Ὁ Ζαμπέλιος δύο ὑποθέσεις διατυποῖ.

1) ἢ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐπεκράτησεν ἐν Ἰταλίᾳ ἐξ ἀμνημονεῦτων χρόνων· ὁ Ζαμπέλιος θεωρεῖ ἀπίθανον καὶ ἀπορρίπτει τοιαύτην σκέψιν.

2) ἢ τοῦλάχιστον ἐνεσιήχθη ἡ γλῶσσα τοῦ Βυζαντίου πρὸ τῆς Ι' ἑκατονταετηρίδος, ἴσως ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὅτε οἱ στρατηγοὶ του κατετρόπωσαν τοὺς Γότθους καὶ ἠλευθέρωσαν τὸν τόπον.

Εἰς τὰς κυριωτέρας πόλεις διωρίσθησαν Λοῦκες, Ὑπατοι, Κόμητες κλπ.***, ἐγένετο δηλαδὴ πολιτικὴ διοργάνωσις.

Οὐδὲν ἐγγράφον, οὐδεμίαν μαρτυρίαν συγχρόνου ἢ μεταγενεστέρου συγγραφῆως ὑποστηρίζει τὴν εἰκασίαν κατὰ τὸν Ζαμπέλιον ὅτι ἡ Βυζαντινὴ

* Σημειώσεις Naldi εἰς χρονικὸν Ἀλεξάνδρου Telezini ἐν Cronisti e scrittori sincroni Napoletani I σ. 155.

** Περὶ πάντων τούτων πρβλ. Ζαμπέλιον αὐτόθι.

*** Πρβλ. Ζαμπελίου σ. 72.

ἐκείνη κατοχή ἐνόησε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν Ἑλληνικὴν ὡς γλῶσσαν ἐπίσημον εἰς τὴν κυριευθεῖσαν χώραν.

Καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς μίαν μόνον νεαρὰν ἐξέδωκεν Ἑλληνιστί.

Ἡ Λατινικὴ ἦν ἡ διπλωματικὴ γλῶσσα τότε*.

* Ἄλλο κατὰ τὸν Ζαμπέλιον ἐπιχείρημα εἶναι ὅτι ὀλομελής κατὰ κτη-
σις τῆς Ἰταλίας δὲν διήρκεσεν ἢ βραχυτάτον χρόνον, διότι εἰσέβαλον οἱ
Λογγοβάρδοι ζῶντος ἔτι τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐξ ὧν οἱ Ἕλληνες ἀπώλεσαν
τὰς κτήσεις των, κατῶρθωσαν δὲ νὰ ὀχυρωθῶσιν εἰς τὰ ὀρεινότερα μέρη
καὶ τὰ παραθαλάσσια. Τοιαῦται χῶραι πλὴν τῆς Ἐξαρχίας (Romagna)
καὶ τῆς Πενταπόλεως (Marche d'Ancona) ἦσαν ἡ Γαέτα, τὸ Ῥήγιον,
Τάραντον καὶ ἡ καθόλου Καλαβρία, ἔνθα, ὡς εἰς φωλεὰς ἀπροσίτους,
συνεσπειρώθησαν οἱ Δοῦκες καὶ Μάγιστροι Βυζαντινοί.

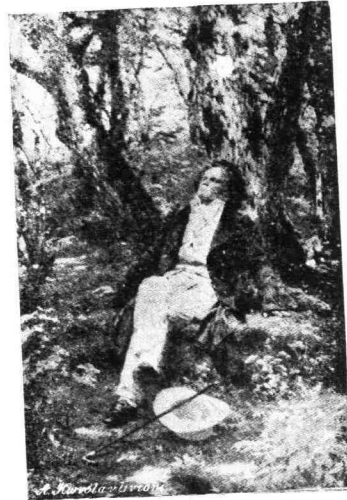
* Ἄρα οἱ Ἕλληνες τοῦ 6^{ου} αἰῶνος οὔτε τὸν καιρὸν οὔτε διάθεσιν
ἔσχον νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν ἰδίαν διάλεκτον. Διὰ τοῦτο φαίνεται ὅτι εἰς τὸ
γενικὸν ἀρχεῖον τῆς Νεαπόλεως ἢ Καμπανίας οὐδὲν ἰδιόγραφον χρονο-
λογεῖται ἐκεῖθεν.

Ὁ Ζαμπέλιος ὑπολογίζει ὅτι τὸ ἀρχαιότερον τῶν ἰδιογράφων φέρει
ἔτος 983, τὸ δὲ ἀρχαιότερον τῶν διπλω-
μάτων ἔτος 1054.

Πῶς λοιπὸν παρουσιάζονται δικαστι-
καὶ ἀποφάσεις Ἑλληνιστί διατυπωθεῖσαι;

Ποῖοι ἦσαν οἱ δικασταὶ οἱ κρίνοντες
τὰς μεταξὺ Ἑλλήνων διαφορὰς καὶ ὁ
ὀργανισμὸς τῶν δικαστηρίων ἐν Καλαβρία
ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Νορμαντῶν βασιλέων;

Τὰς ἀμφιβολίας καὶ τὰς εἰκασίας τοῦ
Ζαμπελίου ἔρχεται νὰ διαλύσῃ ἡ Νεαρὰ
τοῦ Ῥογήρου Β', ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ Βαρ-
θολομαῖος Capasso ἐν ἔτει 1867 «No-
vella di Ruggiero re di Sicilia e di
Puglia promulgata in greco nel 1150
(Napoli 1867)». Ἐξ αὐτῆς ἐξάγεται προ-
δήλως πλέον ὅτι ἐν Καλαβρία ὑπῆρχον
ἀνεγνωρισμένοι κριταὶ δικάζοντες κατὰ
νόμους καὶ ἔθιμα Ἑλληνικά, διότι ἐν τῇ Νεαρᾷ φέρεται «τὸ ἔνθεον καὶ
γαλῆγιον Κράτος αὐτοῦ προσέταξε πᾶσι τοῖς Κριταῖς τῆς Καλαβρίας»**.

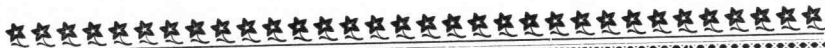

* JULIUS SCHMID *

* Ο ΜΠΕΤΟΒΕΝ ΕΝ ΕΚΣΤΑΣΕΙ *

* Περὶ τῆς Βυζαντινῆς διοικήσεως ἐν Ἰταλίᾳ ἐν ἔτει 540-750 πρβλ. Luda Moritz
Hartmann, Untersuchungen zur Geschichte der Byzantinischen Verwaltung
in Italien (Leipzig 1889).

** Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Νεαρᾶς Ῥογήρου Β' ὑπὸ νομικὴν ἔποψιν ἰδὲ ἡμετέραν
μελέτην ἐν ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου 1912 σ. 99 ἐπ.

Ἡ ἀναγνώρισις τῶν κριτῶν συμβιδάζεται πρὸς τὸ φρόνιμον καὶ πρακτικὸν πνεῦμα καὶ τὴν πρόνοιαν, ἣν οἱ βασιλεῖς τῶν Νορμανῶν ἐπέδειξαν.

Ὅπως βιώσωσιν ἄνευ συγκρούσεως πρὸς ἀλλήλους λαοὶ διαφόρου καταγωγῆς καὶ θρησκείας ἐν τῇ βασιλείῳ, Μουσουλμᾶνοι τε καὶ Ἕλληνες, ἐπροστατεύθησαν ὑπὸ τῶν νέων κατακτητῶν. Εἰς τοὺς Μουσουλμάνους ἐπετράπησαν ἐλευθέρως τὰ τζαμία των καὶ οἱ δικασταὶ των καὶ ἡ συμμετοχὴ ἔτι εἰς τὸν δημόσιον βίον.

Κατὰ τὸν Bayet ὁμοίως καὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς. Ὁ καλλίτερος στρατηγὸς τοῦ βασιλείου Γεώργιος ὁ Ἀντιοχεὺς ἦτο Ἕλλην. Ἡ Ἀραβικὴ, ἡ Ἑλληνικὴ, ὡς καὶ ἡ Λατινικὴ, ἦσαν γλῶσσαι ἐπίσημοι μεταχειριζόμεναι διὰ τὰς βασιλικὰς ἔτι πράξεις.

* PLOCKHORST *

* ΑΓΡΥΠΠΩΝ ΑΓΓΕΛΟΣ *

Μνημονεύεται ἄραψ ἱατρός, ὅστις συγχρόνως ἦτο ἀστρονόμος, μουσικός, ποιητής, καὶ ὁ Ἕλλην Δοξαπατρῆς, συγγραφεὺς βιβλίων περὶ τῶν πατριαρχικῶν ἑδρῶν, ἐν τῇ ὁποίῳ ἀντικρούονται τὰ πρωτεῖα τοῦ Πάπα.

ὑπὸ τοιοῦτο κυβερνητικὸν σύστημα ὑπῆρξε τὸ Κράτος ἐπὶ Ῥογήρου Β' ἰσχυρὸν ἐν εὐημερίᾳ, ἡ δρᾶσις δ' αὐτοῦ ἐγένετο αἰσθητὴ ἐν τε τῇ Δύσει καὶ τῇ Ἀνατολῇ.

Ἐξηγεῖται δ' ἐκ τῆς προστασίας, ἧς ἐτύγχανον αἱ Μουσουλμανικαὶ κοινότητες, αἵτινες εὐρέθησαν πυκναὶ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ, ἡ ἄσκησις τῶν ἀστικῶν δικαιωμάτων αὐτῶν καὶ κοινωνικῶν καὶ νομικῶν

σχέσεων ἐν τῇ ἰδίᾳ γλώσσῃ ἐλευθέρως, μέχρις οὗ ἡ Ἰταλικὴ γλῶσσα καὶ φυλὴ ἐπνίξεν αὐτὰς βαθμηδὸν μέχρι τοῦ 15^{ου} αἰῶνος*.

Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς μελέτης τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων καὶ τῆς ὀπωσδὴποτε ἀκμῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐν τῇ Κάτῳ Ἰταλίᾳ χρησιμεύουσι καὶ πολὺ φῶς ἐπιχέουσι τὰ ἐν ἔτει 1865 δημοσιευθέντα ἔγγραφα ἐκ τοῦ γενικοῦ ἀρχείου τῆς Νεαπόλεως ὑπὸ τοῦ Φραγκίσκου Trinchera ὑπὸ τὸν τίτλον «Sullabus graecarum membrenarum. (Near. 1865).

Εὐχρῆς ἔργον θὰ ἦτο, ἂν πάντα τὰ Ἑλληνικὰ ἔγγραφα, δημόσια τε καὶ ἰδιωτικά, τὰ διασφραζόμενα ἐν Ἰταλίᾳ, ἦθελον συγκεντρωθῆ ἐν μιᾷ συλλογῇ. Ἡ συλλογὴ αὕτη ἦθελέ πως διαφωτίσει τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν κοινοτήτων κατὰ τοὺς αἰῶνας 8 μέχρι τοῦ 15 ὑπὸ ἔθνικῃν καὶ πολιτικῇν καὶ γλωσσικῇν ἔποψιν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΣ

* Ζαμπέλιος σ. 6.